

ספר זכרון

ליהדות קלוז'-קולוז'וואר

בעריכת

ד.ר. משה כרמלייניברגר
לשעבר רבה הראשי זקהלת קולוז'וואר,
פרופסור למדעי הרוח, ישיבה אוניברסיטה

ניו יורק

תש"ל

MEMORIAL VOLUME
For The Jews
of
CLUJ-KOLOZSVÁR

edited by

DR. MOSHE CARMILLY-WEINBERGER
formerly Chief Rabbi of Kolozsvár,
Professor of Jewish Studies
Yeshiva University

NEW YORK

1970

A
KOLOZSVÁRI ZSIDÓSÁG
EMLÉKKÖNYVE

Szerkesztette

Dr. CARMILLY-WEINBERGER MÓZES

*v. kolozsvári főrabbi,
a zsidó tudományok tanára
Yeshiva University*

NEW YORK

1970

משוררים עבריים בטרנסילוניה

מאת מ. כרמלייזנברג

מעט ידוע לנו על ההיסטוריה של היהודים בטרנסילוניה ופחות אודות תרבותם. זה מכבר נעשו צעדים כדי לחקור את חיי העם היהודי בחלק זה של העולם ולתאר את הישגיהם גם בשטח התרבות העברית בהונגריה בכלל ובטרנסילוניה בפרט.¹ ברצוננו, איפוא, להציג פה ארבעה משוררים עבריים אשר השמיעו את קולם, "קול יעקב", במאה התשע-עשרה, בטרנסילוניה ואף זכו להוציא לאור את יצירותיהם. המשוררים הם: א) יהודה ליב בן צבי הירש ווינקלר. ב) אהרן צבי הירש קורלנדר. ג) אהרן בן אברהם יואל דורנצווייג. ד) שלמה אהרנקרנץ.

שלושת האחרונים מורים היו שהתגלגלו מרוסיה ומפולין לטרנסילוניה על-מנת להפיץ תורה בקהלות שונות ולהורות עברית לבני ישראל.² אודות דרכם, טלטוליהם ונסיגותיהם מספרים הם עצמם (ביחוד קורלנדר ואהרנקרנץ) בהקדמות לקובץ פיוטיהם. בכלל הנושאים השונים הרקומים בשיריהם הרינו מוצאים: תיאור גורלו של המורה היהודי במאה התשע-עשרה, האהבה לציון והדאגה לשפה העברית, פיוטים אודות שאלות התקופה: שויון זכויות, התבוללות, תנועת הריפורם, אנטי-שמיות וכו'; פיוטים המתארים את טרדות אנשי הקהלות שם עסקו המשוררים בהוראה, שירים ליריים מקוריים ומוצלחים (בשטח זה מתבלט ביחוד א. דורנצווייג, הצעיר שבהם) וכן תרגומי שירה גרמנית וצרפתית.

מלבד שלמה אהרנקרנץ פרסמו כולם מיצירותיהם ב"כוכבי יצחק" בעריכתו של מ. שטרן.³ אהרן דורנצווייג שלח מיצירותיו לירושלים אל הירחון "חבצלת"⁴, כן פרסם בירחונים "השחר", "הכרמל", "המגיד" ו"המליץ". שלמה אהרנקרנץ השתתף ב"זיבנברגישער איזראעליט"⁵. משנת תרל"ג — 1873 (שנת הדפסת הספר העברי הראשון בטרנסילוניה: "גבל וכנור" המכיל שיריו של א. דורנצווייג)⁶ עד

1) המאמר הזה נדפס לראשונה ב"סיני", ירחון לתורה ולמדעי היהדות, ירושלים, סיון תשכ"ה, כרך נז, קמ"קנט. אנו מביאים אותו בעבוד חדש.

2) על הנושא הנ"ל עיין יתר עבודתי: התפתחות השירה העברית באונגריה (ארשת, כרך ד), ירושלים, תשכ"ו, 368—417; אהבת ציון ושפתה בשירה העברית בהונגריה (בצרון, כרך נג, חוברת ג, ניו-יורק, סבת'שבט תשכ"ו, 119—128; חלקה נשכחת (על ספרות וסופרים עבריים בהונגריה), הדואר, כרך מז, מסי' 15, ניו-יורק, ד' באדר תשכ"ז, 293—294. Hebrew Poetry in Hungary; (R. L. Braham, Hungarian Jewish Studies, New York, 1966. Vol. I. 295-342).

3) אחרים שבאו להונגריה לשמש בתור מורים: ד"ר ה. בירקנטל, שלום כהן, צבי בוס, ועוד. על פעולתם הספרותית של המורים, ביניהם גם על אלה שאנו דנים במאמרנו זה, אדון במאמרי "התפתחות השירה העברית באונגריה", חלק ב', שעומד להופיע ב"ארשת", כרך ה.

4) בהמשך מאמרנו נציין ע"י כל אחד השתתפותם ב"כוכבי יצחק".

5) מלבד א. דורנצווייג כתבו ב"חבצלת": שמעון בכר-בכר, ובנו בנימין זאב בכר, ר' חיים יוסף פולאק (מפרשבורג) ושלום בר"ש כהן, שמוצאו מורשא וניהן כמורה בבודפשט משנת 1852.

6) שלמה אהרנקרנץ, "צורר פרחים", בראי, 1878, עמ' א.

7) י. יוסף כהן (הדפוס העברי בטרנסילוניה), "קריית ספר", כרך לג, עמ' 386—403) רואה

גירוש יהודי טרנסילוניה ע"י הנאצים בשנת 1944, נדפסו בחלק זה של הונגריה — כאשר המשטר עבר מידי ההונגרים לידי הרומנים ולהיפך⁸ — קרוב לאלף ספר וכשלושים ושנים כתבי-עת תורניים בעברית.⁹ המשוררים, שעל עבודתם נעמוד במאמרינו זה, הפיצו וחזקו את התרבות העברית ושפתה בטרנסילוניה החל משנת 1865 עד שנת 1877. מלבד הנ"ל בידינו ידיעות גם על משוררים אחרים אשר שוררו בעברית בחבל ארץ זה. אחדים שחיו ופעלו בטרנסילוניה בין מלחמת העולם הראשונה והשנייה שוררו לרוב בהונגריה או ביידיש¹⁰ לפיכך, מן הראוי להעלות מן הנשיה אותם המעטים שלחמו למען שפתנו ותרבותנו במאה התשע-עשרה.

משוררים לא-יהודיים ניסו אף הם כוחם בשירה עברית, ברם ללא הצלחה רבה. הרפורמציה שפילסה לה דרך לטרנסילוניה, נתנה דחיפה ללימוד השפה העברית, בחבל ארץ זה, בקרב אנשי כמורה והוגי דעות הונגריים. בכללם: שמעון פצ'י, אפאצאי צ'רי יאנוש, וורשגי פרנץ.

בבית הדפוס שהוקם באותה תקופה בקלוצ'וואר נדפסו שירים באותיות עבריות. מתבררם — קאפושי שמואל, מורה באלבא-יוליא, בספר שראה אור בנאד'וואראד בשנת 1651 נדפסו שירים עבריים באותיות רומיות מפרי עטם של משוררים לא-יהודיים.

בתחילת המאה התשע-עשרה מוצאים אנו יהודים ששוררו עברית: הרב אהרון חורין (חארינר 1766 — 1844) מ'אראד שנתפרסם בשל פעולותיו למען תקונים בדת ובשל מאבק הלכתי (האם מותר הדג שטיר"ל תי"ק לאכילה? האם בעל סנפיר וקשקשת הוא הנבדלים מגופו? דעתו של הרב היתה כי הדג מותר לאכילה). הרב חורין חיבר ופרסם שירים בעברית. בשנת תקע"ט — 1819 (מהדורה שנייה בשנת תרכ"ח — 1868) הוציא לאור בבודפשט "סדר לערב ראש חודש אדר — יום ענות בצום נפש בני אחות מרעים...". ובו סליחות שחברו על-ידו לראש חודש אדר. החוברת "עט סופר", שהכילה ארבעים ושלושה שירים, היתה בשעתו בבעלותו של הרב ליבוש (ליאופולד) לעף בעיר סגד הכותב בזו הלשון: "חורין רשם במו ידיו ארבעים ושלושה שירים בעברית בתוך חוברת בשם 'עט סופר' שהיא ברשותי". שירים בודדים כתובים בידי חורין מצויים בספר "עמק השוה" (פראג, תקס"ג — 1803) ו"שרין קשקשים" (פראג, תק"ס — 1799). כמו כן נדפסו שיריו בספרו של אליעזר ליברמן "נוגה הצדק" (דסאו, 1818) ובספריו של א. דוידסון "להקת נביאים" (וילנא, 1889) וב"שחוק פינ"ו" (תל-אביב, 1955). קולות הריפורם מתהדהדים בשיריו של חורין הדרוש הנהגת תפילות בבתי הכנסת גם בלועזית, דבר הנשמע

בספר "נבל וכנור" של דורנצווייג את הספר העברי הראשון שנדפס בטרנסילוניה. א. פריימן ב" (A Gazetteer of Hebrew Printing, New York Public Library, New York, 1946, p. 70) רושם ספר בשם "מלחמת חובה" מר' זאב ראזנבלוי, שנדפס גם הוא בשנת 1873 וכמקום הדפסה ציין כפר קטן בטרנסילוניה Macskás Szent Márton. זוהי טעות, כי הספר "מלחמת חובה" נדפס בבראדי, והרב זאב ראזנבלוי היה רב במ. ס. מארטון. הספר נמצא בספריית בית המדרש לרבנים ע"ש שכטר בניו-יורק.

8) ע"י מאמרי: "שואת יהודי צפון טרנסילוניה" ב"יד ושם" מס' 32 (ירושלים, ניסן תשכ"ד — מארס-אפריל 1964), עמ' 8—19; כמו"כ במהדורה האנגלית מס' 15, אוגוסט 1964 (אלול תשכ"ד), עמ' 12—27.

9) י. יוסף כהן, שבעים שנה כתבי עת תורניים... עמ' 301.

10) התבלט בפרט י. גיסקאלאי (=גוש חלב) עם שיריו הציוניים בהונגריה.

תמוהה קמעה בשיר עברי דווקא. מכל מקום, בספרו "עמק השוה" (דף ו' עמוד א'), שהותקף בשל תוכנו הבקורתי לגבי הקבלה, מתפאר המשורר על כשרונותיו הפיוטיים: "והנה מאז זכיתי לטעם טעם מעט מחכמת התורה ודרכי ית' נשאתי את ידי לשורה לאבינו ית' שמו שורות ותהילות חדשות כפי השגת ידי רעיוני ולשוני על חסדו ואמתו אשר הגדיל לעשות עמדי דבר דבר בעיתו, אולם על הכלל ראיתי לעצמי תועלת הרבה ליסד אמון עיקרי הדת בליבי לחדש שיר חדש על עיקרי יסודי התורה עפ"י הנחות מארינו ומורינו הרמב"ם וזהה"ו וחיברתי לשיר זהב אור חרוזיו להתאים לי ולבני גילי מה שנכלל במליצת השיר בדרך קצרה ב'בעור נכתב'".

בשנת תרמ"ה — 1885 הופיעה בבודפשט חוברת בשם "דברי שלום ואמת", מחברה — יצחק אייזיק פרידמן שהתגורר באלמושד שבפלך ביהאר (טרנסילוניה); החוברת הכילה שני שירים. האחד "האלף והיוד" ובו מעובד נושא מדרשי (בראשית רבה מ"ז, א'). הפיוט משקף את המאבק שהתנהל באותם ימים בקהלות הונגריה בין הזרם האורתודוכסי לבין זה הניאולוגי. המשורר ניסה לפשר ביניהם. שירו השני "אלפון", בו מעלה המחבר את חשיבות האמת.

סופר פורה היה אברהם מאיר מונק (1830 — 1907), אביו של המחנך היהודי דר. ברנאט מונקאצ'י. א. מ. מונק חיבר סיפורים הדנים בשאלות בנות זמנו. משפט דרייפוס משמש נושא לסיפור "אין כל חדש תחת השמש". תמצית הסיפור הופיעה בתרגום הונגרי. תאור תולדות חייו העלה המחבר על שלוש מאות תשעים ושלושה עמודים ובהם הווי החיים בישיבות: נייטרא, לאקומפך, קאבולד, גאלגוך, פרסבורג. חיבר קינות לאחר מותם של גאמביטא, לאיוש קושוט.

ש. זיסקינד-שוורץ מסאמוש-אויפאלו פרסם משיריו ב"ככבי יצחק" ותרגם מרומית משיריהם של הורציוס וציצרו.

הרב אברהם צבי פרלס (באד-קארול) פרסם שיר אחד ב"בית ועד לחכמים" שהוצא לאור בנאד'וואראד.

אלה נשאו קולם בחרווי שירה עברית במאה התשע-עשרה.

יהודה ליב ווינקלר

היה הראשון שהופיע על בימת הספרות העברית עם קובץ שיריו: "בית יהודה" (וין תרט"ז — 1856). מילא תפקיד ציבורי. חתם את אחד משיריו: "אנוכי הצעיר פה רעטטעג בטו"ב לחודש העשירי שנת ברכות שמים מעל, יהודה ליב ווינקלער, ראש קהל עדת ישורון בגליל דעעש אשר בארץ באר שבע זיבענבירגען המדינה".¹¹ מקום מגוריו מלבד דעעש, רעטטעג גם ביסטריץ ולאפוש¹² הסמוכים לבירת טרנסילוניה, קולוז'וואר.

מ. שטרן, עורכו של הירחון "כוכבי יצחק" בווינה. כתב הקדמה לספר "בית יהודה" בה הוא מתאר את "ל ווינקלר כלקמן": "אשר בצלו התורה מתלוננת, והחכמה לו סוכנת, נוגה התבונה לו לאורה, ולחדרי המחקר יורד, אזור המליצה לו לחגורה, ועל פי הנבל פורט, במתק שפה יוסף לקח, וחכו כיון הרקח, היה המליץ הנכבד

11 "כוכבי יצחק", כרך לה, עמ' 69; כרך יט, עמ' 26; כרך כ, עמ' 38.

12 שם, כרך יא, 83—106; יט, 26—30.

החכם החוקר השלם...".¹³) צעדיו הראשונים בשירה העברית עשה הוא ורבים כמותו על דפי הירחון "כוכבי יצחק".¹⁴) אלחנן צבי בן שלמה מעודדו בשיר "מהלל אותי", שנדפס בספר: בית יהודה":¹⁵)

"הייטב בעיני ? אותי שאלת,
אך למה זה תשאל לי והוא פלאי

לכן הקם את ביתך אשר בנית
וגם את המגדל אשר כוננו ידיך
יבואו רחוקים וראו אשר עשית
ויאמרו: יהודה אתה יודך אחיך".

ידידו משולם שמואל קאוולער ממאראמורעש שביקר אצלו, ניסה גם הוא בחיבור שירים, בראותו את יצירותיו של ווינקלר פנה אליו: "הרם את ידיך לחזק את בדק הבית אשר בנית...".¹⁶) אפשר שהיה קיים קשר ידידותי בין אלה אשר שוררו בעברית בשנות הששים של המאה התשע-עשרה בטרנסילוניה. בין אלחנן צבי בן שלמה, שהיה גר בגליל סוינוק הפנימי¹⁷) בחלקה הדרומי של טרנסילוניה, ובין משולם שמואל קאוולער, שהתגורר בצפונה של טרנסילוניה היה אולי יהודה ליב ווינקלר, במרכזה של טרנסילוניה, המקשר בין שניהם; ברם, התומך, היועץ העיקרי היה מ. שטרן מווינה אשר הושיט לו יד עזרת, כתב לו מכתב עידוד והמריצו לפרסם את שיריו: "בשבטי ישראל" — כותב מ. שטרן בין היתר — "אודיע נאמנה כי יקרת נכבדת, וזאת ליהודה: ספרך היקר 'בית יהודה' מלא חן ונועם מן הקצה אל הקצה, וכל באי שעריו יאמרו: חמונו ראינו אור!"

ווינקלר היה זקוק לעידוד כי היסס לפרסם ברבים את שיריו שמא שגיאות בהם. אותות לחששותיו אלה מצאנו גם בשיר שפירסם ב"כוכבי יצחק".¹⁸) אולם, התנחם בעובדה שב"בכורי העתים" הודפסו שירים שאינם כה מושלמים, לפיכך החליט גם הוא להוציא לאור את ספרו "בית יהודה". אחת ידע המשורר: אין להשתמש במלים לועזיות לצורך פיוטיו:

"רבים שחתו לשונם למען ישבחו
כי בלשונות רבות ידם משלה

ההמיר גוי לשון אבותיו בלשון זרה

13) "בית יהודה", וין, תרט"ז=1856, עמ' v.

14) מלבד המוזכרים למעלה גם כרך יח, 61—62 ("הזקן"); כ, 38—39 ("התחיה"); כא, 43 ("מכתמים"); כב, 66—68 ("שלום ואמת..."); כג, 24 ("מכתם לרחל מארפורגא"); כד, 92—93 ("תהלה לרחל [מארפורגא]); לג, 68—71; לד, 82—86; לה, 34—36; שם, 66—69 ("שיר למעלות" ומאמר בשם "שנת הדרור"); לו, 24—26 ("השכל והאמונה").

15) ראה למעלה, הערה 13. אולי הוא זהה עם "צבי הירש בן המנוח מו"ה שלמה זלמן הכהן יצ"ו", שלו הוקדש השיר "לישרים תהלה" ב"בית יהודה", עמ' 78—79.

16) "כוכבי יצחק", יא, 84.

17) "בית יהודה" (להלן: בי'), עמ' 79. טרנסילוניה=זיבענבורגען מקבל כינוי "באר שבע" (שבע=זיבען, באר [=בור] "גען").

18) "כוס נחמה" ב"כוכבי יצחק" (להלן: יצ'), יא, 84—85. גם בבי', 42.

כבני ציון מיום רחקו מגבולה?
עדי נכרי ילבשו על חלקת צוארה
נשחתה, ופניה לא היו לה

ועוד רבים רעות מאלה אהבו
כי מזבח קדש באש זרה ישיקו
ישלחו מלים מרעיהם גנבו
כקורא דגר בילדי נכרים ישפיקו

אך בביתי לא ימצאו ולא יראו
פגול הוא כאלה יזבחו לשעירים
לכן את ביתי זה: יהודה אכנה
(אף כי מגרעות בו רבות מי מנה)
כי רק לשון יהודה ירחם, עבודה יקנא
וגם שמי בקרבו גם זאת תדעו נאמנה.¹⁹⁾

במכתבו אל מ. שטרן מדגיש ווינקלר את חשיבות השפה העברית, שלמענה מוכן הוא לעבוד ולפיכך את שיריו חיבר על טהרת השפה העברית, ובאם ימצאם, עורך הירחון "כוכבי יצחק", ראויים לפרסום — ידיפיסם. קנאת לשון עמי אכלתני, ובהגיגי תבער אש בעצמותי, כי ראיתי חמס וריב בעיר אלקים, שפת אמת, לשון חמודות, איך היתה לבוז?²⁰⁾

כל עם ועם שמר על שפתו "אך אנחנו זרע אברהם העברי, אך אנחנו מכל משפחות האדמה ירוד ירדנו, לשוננו שכחנו ונפרוש כפינו לעם זר, לשונם גנוב הוא אתנו, וגם אותה בללנו, ואויבינו ילעגו לנו, שנות אלפים עברו על ראשנו, ואין איש שם על לב! גם בבני עמי חרה אפי אשר באלקי אברהם יתהללו כל היום והמצפים ליום גואל, מה יעשו ליום פקודה? אם יפקוד ה' את שארית יעקב להושיבם על אדמתם כימי קדם, ועשה אותם גוי אחד בארץ אבותם, ולשונם אין אתם, פה להם ולא ידברו, איך יקו לשמוע עוד את דברי אלקים חיים, אשר ידבר עמם כאשר ידבר איש אל רעהו, והם את לשון קדשו לא יבינו! הכי בלשון אשכנז ותוגרמה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה?"

ישראל בגולה דעתם נתונה לדברים שונים; דאגת פרנסה על שכמם ואין להם פנאי, כביכול, לטפל בשאלה כה רצינית כלשון עמנו "ולשוננו לא ידע אם הוא בלשון אבותיו ידבר או בלשון עם ועם". לפיכך, רצה המשורר לבנות בית ("בית יהודה") על-מנת לשמור על גחלת לשוננו; "ואמרת, עיני תחס עליה ואנכי אבנה בית לה סביב, כסוכה בכרם... ובניתי לה בית מלונה, עד אשר יאיר גם אליה הבוקר אור, ואז תחיה לנצח."²⁰⁾

לפיכך, אין תימה שחיבר שיר בה הילל את רחל מורפורגו "האשה הנפלאה", אשר השמיעה קולה בעברית: "ואתה בית יעקב, לכו נא הגברים, מה לכם לשתות

(19) ב"י, 43—44.

(20) שם, 101.

מבורות נשברים, שתו מבאר שפת עבר, באר יד אשה חפרה" («תהלה לרחל»²¹). המשורר הוסיף והעשיר את השפה במלים שיצר בעצמו²² (תרגם משפות אחרות²³) ברם, רוב יצירותיו מקוריות הן, ואלה נאספו בספרו הרפרזנטטיבי: «בית יהודה». הנושאים בשיריו מגוונים הם. שאלות תקופתו בהם, שאלת השלום בין עמים ודתות²⁴) רעיון של אחוה ורעות; ברבים משיריו הדגיש את כוח האחדות. בשירו «הסתערות הנפש» מתאר ווינקלר את רשעותו, התנהגותו הפרועה של האדם ומביע את עזות רצונו לברוח אל ההרים ולהתרחק הימנו:

«אעזבה את ביתי אשר בניתי
ואלכה לי ההרים לחבק סלעים,
אעזבה בני איש אשר במ שגיתי,
פניהם פני אדם ולבם כפראים».

כוח המשיכה שולט בכוכבים, ברגבי האדמה, לפיכך קיים הוא גם באדם («האהבה»²⁵). תקוה, רעות ואהבה הם עידוד לאדם בחיי היום יום.²⁶) שיר בן אחד-עשר בתים מבוסס על רעיון המלחמה ותוצאותיה. רעיון מיטולוגי-יווני מעובד בו. בני יופיטר («מחלון וכליון») התחתנו עם «קנאה ונקמה» והם הולידו את «המלחמה» האומרת:

«אני אני היא בין ארמונות מלכים, הם ילדוני,
ורוזני ארץ מחלב שדיהם היניקוני
וביום הגמלי באתי שדי המערכה;
כצאתי את העיר אבי אותי השביע
לב ל ארה פניו עדי נפשו נקמות אשביע
עדי אוריד כל היקום עמק הבכה»²⁷.

לפני מאה שנה ידע ווינקלר, שהאדם מסוגל להחריב את עולמו ובתוכו גם את עצמו:

«ויקנאו בו בני אלקים ואפם מאד חרה,
ויתאספו יחד ועצתם השלימו
את כל אשר אלקים חחרם יחרימו
וגם את האדם בן יקירו אשר ברא»²⁸).

הקנאה היא הגורם להריסת היסודות בעולם, בחברה ובחיי המשפחה. גאווה, בצע, ניאוף הם ילודי הקנאה. המשורר אשר דתיותו ואמונתו בבורא מתגלים בשיריו — מתרחק מן היצר הרע ומוצא ערך החיים באהבת האדם ומשפחתו. לא צבירת

- (21) יצ', לד, 93.
(22) למשל: «חץ קשת» (= "Sagitta Amoris". ב"י, 93); «תלמיה» (= "Gottesacker") יצ', יא, 104.
(23) בפרט מגרמנית (שילר, קוצבו).
(24) «אמת ואמונה» (ב"י, 74—78); «שלום ואמת» (ב"י, כב, 66—68).
(25) שם, 69—71.
(26) בשיר «בן פורת עלי יין» (שם, 59—61) מציע המשורר, באם רעות, אהבה ותקוה אינן עוזרות בשעת מצוקתו של האדם, יפנה אל זמרה. «אכן אם גם בכל אלה לא מצא מנוח, אזי דם ענבים וכוס ישועות יסירו כל מכאובי» (שם).
(27) «המלחמה», ב"י, 71—74.
(27*) «המלחמה», שם.

כסף וזהב, אף לא קנאה ושנאה הם הכוח הבונה, כי אם אהבה ורעות ואהבת משפחה. ואם פה ושם מכסה ענן את בית המשורר מגלה הוא קרני שמש בעיני אשתו ובעיני בניו ומוצא עידוד בשיריו העבריים:

„וארצנו תתן יכולה, עצמה וברכה,
ארץ אבותי טוב לי מכל ארצות תבל,
פה אשיר שיר עמי ואפרוט עלי נבל
כנשף בערב יום, ונס יגון ואנחה.“²⁸

שאלות פילוסופיות מעסיקות אותו. שאלת „צדיק ורע לו, רשע וטוב לו“ נמצאת ב„למנצח על שושנים“ ולשאלה זו הקדיש גם מסה קצרה (מגדול עוז שם ה', בו ירוץ צדיק ונשגב) ובה שלוש תשובות.²⁹ הרמב"ם ור' יוסף אלבו הם מוריי הדרך שלו.

שאלת השארות הנפש ותכלית החיים, הם הרעיונות היסודיים בשיר ארוך: „חזות קשה“. הוא כתב מעין הקדמה לשירו זה ורואה בו: „הקשה מכל השירים אשר כתבתי עד הנה, כי הוא לא יחוש ולא יבוש ולא ישום לפניו מחסום, ישאל וידרוש אחר תכלית בריאת האדם ועל תכלית הבריאה בכללה.“³⁰ היסט לפרסם את השיר, אולם הואיל וגם אחרים, כמו איתן האזרחי, ניסו כוחם בניתוח שאלה זו, החליט גם הוא לטפל בה ולחפש מענה „ואם שגיתי אתי תלין משוגתי.“³¹ התשובה על שאלה זו ניתנת בשיר אחר (התחיה)³² ולא ב„חזות קשה“ המסתיים ללא פתרון:

„אשליך עטי כי יתחמץ לבבי,
נחמה בקשתי ולא מצאתי,
אסגיר פי עדי שובי אל משכבי,
אחסום שפתי פן אראה ברעתי.“³³

ווינקלר מצא דרך לבטא את רעיונותיו בשירים הבנויים בצורת דרשיית³⁴ ו„בלדה“. נזכיר, לדוגמא, את השיר „היער והקרדומות“, כמו"כ „משפט צדק“ בו מתואר יהודי שמצא צרור כסף השייך לנסיך קלינסקי, אשר דרש אה"כ להחזיר יותר ממה שהיה בארנקו האבוד:

„ועתה יהודי השב לי את כל האבדה,
אשר מצאת, ואז תנקה מאלתי
ואם לא, חי נפשי, כי לעיני כל העדה
איסרך ואקחה ממך את נקמתי.
כאבן דומם עמד אז הישראלי
ועיניו ולבו נשא אל השמים.“

(28) „השמח בחלקו“, שם, 52—53.

(29) שם, 36—37.

(30) שם, 86.

(31) שם, 87.

(32) יצ', כ, 38—39.

(33) „חזות קשה“, ב', 95.

(34) ביחוד מורכב החלק השלישי של „בית יהודה“ משירים בנויים בצורת דרשיה; לדוגמה: „ידעוני ומי זהב“ (ב', 109—112); „האב והבן“ (שם, 112—113); „אהבה ויופי“ (שם, 113—115).

לבסוף הצדיקו השופטים את היהודי.⁽³⁵⁾

סבלו של העם היהודי מוצג ב"שיר למעלות", שחיבר המשורר לרגל קבלת שויון הזכויות באוסטריה-הונגריה בשנת 1867. "לבי סחרחר בזכרי ימים עברו" (כתב המחבר.⁽³⁶⁾) בתקופתו, באמצע המאה התשע-עשרה, לא יכול היה יהודי לרכוש בית בעיר, ואם כן הצליח נרשם הבית על-שם גוי, וזכות ההתיישבות בכל מקום שיחפץ לא ניתנה לו.

„בני ציון בעיני עמים כקוף ודרדר צמחו
הבפרזים ובכפרים באהלי קדר גרו
ומעיר וקריה כצרוע זוב נדחו

על פני חוץ נחלת שדה וכרם
לא נתן לו לקנותו לנחלה,
כי לישראל היתה כל הארץ חרם
והוא בתוכה כנגע ומחלה.”⁽³⁷⁾

מסים כבדים הוטלו עליהם. בצבא אין יהודי רשאי לעלות בדרגה. את ידיעותיהם ניצלו „בכל זאת מדעם לא עשה להם פרי תבואה”. גם בשיר אחר מדבר המשורר על שנאה כלפי ישראל, שכן קל מאד להכיר יהודי בסימן זקנו :

„ולמען הכות אותו כל מוצאהו
ולמען בין רבבות עם חיש יכירהו,
שם שם לו האלהים אות ושם נסהו,
גדל פרע שער זקנו בפניו יענה
כי הוא איש יהודי לשבוע מי לענה
וישראל שמר חק כאשר צוהו.”⁽³⁸⁾

בשל זקנו קללו וגדפו את היהודי והנה „רוח עושים מסך אל לב מחרפינו ויעשו גם הם כאשר נצטוינו ותער לא יניפו על פאת זקנימו” ולועגים לאלה אשר זקן אין להם.

ווינקלר קיבל בשמחה רבה את חוק שויון הזכויות; על בני ישראל לומר הלל לא-להים. תקותו, שכעת צדק ומשפט ישלטו בחיי העם בהונגריה ועם ישראל בשקט יחיה ויעבוד, הדגיש שאין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות. הם משועבדים כעת למלכותו של יוסף (=פרנץ יוסף), לו הקדיש את התרגום העברי של ההמנון האוסטרי בשם: „מכתם ליוסף”. כן חיבר המשורר שיר תהלה לכבוד „קארל פירשט פאן שווארצענבערג, לאנדעס גופערנעור אין זיבענברגען” שמתפקידו היה להגן על בני ישראל.⁽³⁹⁾

„קארפאט וכל גבעותיו יצהלו נגדך,

(35) „היער והקרדומות” (בי', 115); „משפט צדק” (שם, 82—86. נדפס גם ביצ', יט, 26—30).

(36) יצ', לה, 66—69.

(37) שם.

(38) „הזקן”, בי', 79—80 (גם ביצ', יח, 61—62).

(39) בי', עמ' x—xii.

מאראש וסאמאש בהוד שמך ירננו סלה,
לולא פרשת עליהם אור דגלך
עוד היום נגשש כעורים באפלה⁴⁰.”

לאחר שני שירי תהלה אלה מיהר ווינקלר לחבר שיר גם לכבודו של א. רוטשילד „לאיש אשר נתן לו א־להי שמים עושר ויקר וסגולת מלכי אדמה.“⁴¹ מלבד שירים ליריים, פילוסופיים ושירים שהזמן גרמם, מוצאים אנו שתי קינות בספר „בית יהודה“ שנתחברו בשל מות אביו של המשורר ושל ר' צבי חריף. אביו התכונן לבקרו, אולם בדרך אליו נפטר⁴².
ב„עין בוכים“ מבכה המשורר את מותו של ר' צבי חריף, ראש ישיבת ברודי ואח"כ רב בעיר אונגוואר (כעת בברית המועצות) ובונהארד (בונהאד?). „עד כי לסוף התנשא עשר מעלות ומלא מקום צדיק וישר כמוהו בעיר אובן ישן, עיר גבורים“⁴³, אולם, עוד באותה שנה „מעם מזבח א־להיו לקחו ואינגנו“ (שנת פטירתו תקצ"ה). מתוך אחד הבתים שבקינה מתברר שווינקלר היה תלמידו:

„אל תתמהו עמי לקול שועי ונאקתי
פן תדמו בנפשכם כי לא הכרתיהו

— — — — —

עוד תורת א־ל חי אשמע לשונו תביע
כרוח צח עלי לבי עוד היום מרחפת“⁴⁴.”

ווינקלר תירגם משיריהם של שילר וקוצבו⁴⁵ וכן שיר אחד שחיבר ידידו הרופא היהודי מבודפשט: הילברג⁴⁶.

חלק הארי של יצירותיו נתון בספר „בית יהודה“. לאחר הדפסת הספר (בשנת 1856 — תרט"ז) המשיך לפרסם משיריו ב„כוכבי יצחק“. השיר בשם „השכל והאמונה“, שהופיע בהמשכים, הוא האחרון שנדפס מפרי עטו ב„כוכבי יצחק“, בו התחיל צעדיו כמשורר עברי בעם ישראל⁴⁷. מ. שטרן, עורכו של הירחון „כוכבי יצחק“ שתמך בווינקלר, כותב בסוף ההקדמה שלו לקובץ „בית יהודה“: „יהודה רד עם א־ל ונאמן עם קדושים, עמודיו משש התבונה, ועל פתחיו כל מגדים, כולו מחמדים, כולו ממתקים, גדול כבוד הבית הזה, בנוי לתלפיות הגהו, ובהיכלו כבוד אומר כלו למחברו“.

אהרן צבי הירש קורלנדר

פרטים על תולדות חייו מצויים בהקדמת ספרו „דברי אגרת ודברי שיר“

(40) ש.מ.

(41) ש.מ.

(42) בשנת 1837 — ב"י, 97—99.

(43) ש.מ, 80; Ó Buda (חלק מבודפשט); בונהד (Bonyhád), ערים באונגריה.

(44) ש.מ, 81.

(45) ב"י, 50—51 („התשוקה“: תרגום השיר „Die Sehnsucht“ משילר; „רגשות הנפש“ A. Kotzebue, „Ausbruch der Verzweiflung“ (יצ"י, יא, 83) בב"י, 62—69. נדפס בשם „הסתערת הנפש“.

(46) „בן פורת עלי עין“ יצ"י, יא.

(47) יצ"י, לג, 68—71; לר, 82—86; לה, 34—36; לו, 24—26.

(אופן, 1867). נולד בקעלעם (=קלמי, פלך קובנו) בשנת 1816. למד בישיבות, אך נאלץ היה להפסיק לימודיו. על הסיבה הוא מספר: "כי ספר מינים מצאו בידי... משפטי נחרץ, גרש גורשתי"⁴⁸ (מדובר בספר "עט סופר החדש" של צמח סגל לנדא, וילנא, תק"ץ, המכיל אגרות, שירים ומליצות ותרגומים ממשלי לפונטיין). עזב את ליטא ועבר לפולין וגם שם לא מצא מקומו. והוא ממשיך וכותב: "ואפן ואבוא אחר תלאות אין מספר אל ארץ אוגריין ורוח לי מעט כי להם עלה השחר ושמש מרפא בכנפיה"⁴⁹. בשנת 1846 התגורר באפרייס. משם הרים קולו כנגד אלה אשר רצו לעכב הופעת הירחון "כוכבי יצחק"⁵⁰. בשנות 1861 — 1867 היה מורה בקלוזוואר, מקודם בערים: טמשוואר, פוגאראש, ויש לשער שאת שנותיו האחרונות עשה בווינה.⁵¹

שיריו הראשונים נדפסו ב"כוכבי יצחק" (בשנת 1846), עוד בהיותו בעיר אפרייס.⁵² יתר יצירותיו — בחלק השני של הספר "דברי אגרת ודברי שיר", כשלושים שירים מודפסים בו, בתוכם ששה תרגומים מגרמנית.⁵³

הוא איננו עשיר בנושאים וברעיונות כקודמו ווינקלר, או דורנצווייג, אולם בכוח הביטוי גדול הוא כמותם. ביחוד מוצלחים השירים: "שיר היין"⁵⁴ ו"רעיוני לילה"⁵⁵. חיי האדם בכפר מתוארים בשיר: "חיי בכפרים ואנשי האכרים"⁵⁶. בתור מורה תיאר גם את תפקידו ואחריותו של המלמד; מתח ביקורת קטלנית על אלה שאינם ממלאים את תפקידם על הצד הטוב ביותר:

„המורים הזקינו,

המלמדים הלבינו

ואור לא ראו

בגיא שמנים,

אך אבנים

כי זרעו."⁵⁷

בשיר קצר "פורים" מברך המשורר את ריעיו, המורים בטרנסילוניה.⁵⁸ השיר

48 „דברי אגרת ודברי שיר“, אופן, 1867 (ב"פתח דבר"), עמ' ו.

49 שם, עמ' וו.

50 „Antikritik“ „נגד המקנאים אשר שגנו לשונם על הוצאות לאור מחברת הכוכבי יצחק“,

שם, עמ' 22—23.

51 Ch. D. Lippe, Bibliographisches Lexicon, Wien 1881, Vol. I. p. 260

52 „ראשית בכורים“ ו"כסיל מתחכם" (יז', ג, 80—81) וגם ב"דברי אגרת"... עמ' 33—34.

53 „שנת 1831“ (מ"Anastasiu Grün") ב"דברי אגרת"... עמ' 40—41; „הליכות האסון“,

שם, 41—43; „התקוה“ (לשילר) שם, 43—44; „תחת הבושפ“ („La tabatière“) מתוך תרגום

גרמני של השיר) שם, 49—51; „תורת אמונה לאיש שוחר אמת“ (מ"Blumauer) שם, 51—57.

54 שם, 34—36.

55 שם, 28—30.

56 שם, 27—28.

57 „מלמדי שוא“, שם, 44—45. על מצבו של המורה כותב הוא גם בסוף „פתח דבר“ (עמ'

11—14): „ואם זה עשרים שנה לי היום מאז אשר מורה ומחנך לבית יעקב אני, עם כל זה לא

עלתה בידי לעשות פרי תבואה לזקנתי וטרף לימי שיבתי... לימים אשר לדאבון נפש מורה

עברי הוא נתעב ונאלח ככלי אין חפץ, באין גג, במצור ומצוק... ותחת עבודתו ויגיעתו בשני

עלומיו רעבון ומחסור שכרו לעת זקנתו... עודו באבו הוא מטרה לכל חץ...“

58 שם, 57—58.

מעיד על קשר שהיה קיים בין המורים העבריים בטרנסילוניה. בשירים אחדים מתוארים ענינים מקומיים, אשר זעזעו את דעת הקהל היהודי. כך, למשל, המקרה שיהודי נקבר בבית הקברות הנוצרי ונציגי הקהלה הצליחו אח"כ להעבירו ל"בית החיים" היהודי — מהלל המשורר מעשה זה בשיר "עטרה לראש גבר"⁵⁹ גם בקולוז'ואר לא היו חייו של המשורר קלים. רדפו אותו והוציאו עליו לעז. הד לדבר בשיר "המקנאים ללחם":

«עת ללחם נדו ונעו
שונאי חנם לחמי ראו,
אנה ואנה יחפשו עולות,
זממו ימצא דברי עללות.

— — — — —
זאת ארחות נושאי שם ה' בפייהם,
הולכי רכיל ודבה, חמס מעשיהם,
ועל דעתי
כי לא רשעתי,
חף אני מפשע
וחלילה מרשע
ומאום אין בידי
במרומים סהדי»⁶⁰

בשני שירים מברך קורלנדר את הרבנים שנבחרו בקולוז'ואר. האחד נכתב לרגל בחירתו של הרב פייבוש פישמן (נובמבר 1861); והשני לתחילת כהונתו של הרב אברהם גלזנר (10 באוגוסט 1863). בשני השירים (הנושאים כותרות גרמניות) משתקף המצב התרבותי והרוחני בקהלת קולוז'ואר. השקפת עולמו של המשורר מתגלית מתוך השורות האחרונות שהוסיף לברכתו את הרב אברהם גלזנר.⁶¹ בשתי קינות מבכה אהרון קורלנדר שני צעירים. האחד ידידו היה (אפשר שהיה מורה בטמשוואר), שאיבד עצמו לדעת חודש ימים לאחר נשואיו.⁶² והשני, צעיר מקולוז'ואר. רבים הם השירים בהם מתבלטת תשוקתו של המשורר לרעות.⁶³ ואזהרתו מפני אדם לא-יכנה:

«אחי השמרו,
ממנה מנעו רגליכם,
אחריה בל תסורו,
פן כמוני אחריתכם!

59) שם, 48—49.
60) שם, 47—48.
61) שם, 59, «אשר חפץ ביקר התפשטות אור חדש וכורע ברך לכל אשר לקול הזמן יטה אוזן שומעת, ויפקח עין על כל דבר מצלח ומועיל».
62) שם, 62 (שמו של הידיד באקרוסטיכון של הקינה «אבן לזכרון») הוא: לודויג שטרויס, «אשר ארבעה שבועות אחר חתונתו רצץ בקנה השרפה את מוחו וימת ביום העשירי לחודש מאי 1861 למספרם».
63) «הרעות», שם, 39—40.

תחת יין שמנים
ודבש לשונה,
חמת פתנים
לכם תתנה.⁶⁴

„דברי אגרת ודברי שיר“, המכיל, מלבד שירים, גם דוגמאות מכתבים (עמ' 24-9, נתקבל באהדה על ידי רבני הונגריה.⁶⁵) במיוחד המליץ עליו שלום בר“ש הכהן „מורה דת ישורון בעיר פעסטה.“⁶⁶ ואלה הם דברי המשורר: „רבים מקרב אחינו יהללו אותך בשערים, ויתנו לך פאר ושבח על אשר לא מנעת להפיץ מעינותיך חוצה, ולהראות כי חלקך בין האנשים ההוגים בלשון אשר דבר ה' עם עבדיו ונביאיו הקדושים. יאשרך ויחזקך ויאמצך נא תמיד השוכן מרומים.“⁶⁷ בשנת 1878 הופיע ספרו על תולדות חייו של ש"ל רפפורט, הרב מפראג, שנדפס בווינה.⁶⁸ אפשר שזוהי ראייה להנחה, שסוף ימיו עשה המשורר בווינה כמורה, ושם נפטר.

אתרן דורנצווייג

על אף גילו הצעיר וחייו הקצרים (נפטר בגיל עשרים ושש) זכה להוציא לאור שני קובצי שירה. האחד „נבל וכנור“ (הערמאנשטאדט, תרל"ג — 1873), שהוא הספר העברי הראשון שנדפס בטרנסילוניה. והשני, „שירי תהלה“ (למברג, 1868).⁶⁹ יצירותיו (שירים וספורים) הופיעו כתובות בירחונים עבריים, כגון: „כוכבי יצחק“, „השחר“, „הכרמל“, „המליץ“, „חבצלת“ ו„המגיד“.⁷⁰

תכניתו היתה לכתוב דראמה בשם „תשועת היהודים“⁷¹ וכן להכין רשימה ביבליוגרפית של דברי דפוס עבריים, החל מתקופתו של מ. מנדלסזון.⁷² אולם המוות הפתאומי ביטל תכניות אלה.

(64) „המסוה“, שם, 30—31.

(65) הממליצים על הספר הם: ר' עזרי' עהרליך, רב בק"ק פינפקירכען (= Pécs); ד"ר מיזל וד"ר שמואל כהן, רבנים בבודפשט; י. אונגאר, רב בפאקש (= Paks) והרב כהן בפאלדוואר (Duna-Földvár) — ערים באונגריה.

(66) אותו אנו פוגשים ב„חבצלת“, „בכורי העתים החדשים“. הוא כתב הקדמה לספר „אגודת שושנים“ של יעקב ביבוינג [חלק ראשון, ויען תרל"ו]. שמעון בכר מברך אותו בשיר [„ברכה ותהלה“; „חבצלת“, תרמ"ב, גליון 27, עמ' 213]: „למלאות לו שלושים שנה בעמדו על משמרתו 'משמרת הקודש' בתור מורה בעיר פעסטה“. מוצאו מהארשא.

(67) בהקדמת הקובץ דברי אגרת...“.

(68) Biographie S. L. Rapaports Oberrabbiner zu Prag, Wien 1878. 80 (וזהי המהדורה השלישית).

(69) עיי' הערה 7.

(70) ב„המגיד“ [שנה שנייה, 1868, עמ' 143] נדפסה גם בקורת, לאו דוקא חיובית, על „שירי תהלה“ בעילום שם. בקורת של „שירי תהלה“ (המה תהלת ישרים) שירים (?) שונים למיניהם, הושרו בעתם ובמוניהם, חוברו יחד מאת אתרן דורנצווייג מלבוב, לעמבערג (1868). שירים ממנו, ב„המגיד“, שנה טו, גליונות 16, 20, 22, 24—27; שנה יח, גליון 26; ב„השחר“ [שנה ב, עמ' 59—61]; „כוכבי יצחק“ [חוברת לו, עמ' 57]; ב„הכרמל השבועי“ [שנה ח, עמ' 151, 165].

(71) „המגיד“, 1868, עמ' 143.

(72) „המאכיר“ בעריכת מ. שטיינשניידר, 1875, מס' 90, עמ' 135 (שם בטעות: יום פטירתו של דורנצווייג: י"ט אייר).

כקודמיו, א"צ קורלנדר ושלמה אהרנקרנץ, הגיע גם הוא מפולין לטרנסילוניה על מנת להפיץ תורה ותרבות עברית במושבות הרי הקארפאטים. נולד בלבוב (לעמברג) בשנת 1849 ונפטר שם בו' אייר תרל"ה (1875). אביו, אברהם יואל דורנצווייג, היה נכדו של הרב צבי חריף, מחבר הספר "אור יקרות". דורנצווייג פרסם את הקובץ "שירי תהלה" בהיותו בן שבע עשרה.⁷³
 אנו מניחים שבשנת 1870, לערך, עזב דורנצווייג את פולין והתישב בעיר פוגאראש. בשירו "ההולך מארץ מולדתו"⁷⁴ מתאר המשורר מפנה זה בחייו:
 "מעיר חמדתי אפרד לארץ נכריה,
 למקום תוהו ארץ אפלה".

לא הרבה זמן עשה בטרנסילוניה, שלוש-ארבע שנים, לערך. בשנת 1873 הדפיס את הקובץ השני "נבל וכנור" בעיר הסמוכה לפוגאראש: הערמאנשטאדט. אפשר שמחמת חוליו חזר ללמברג עיר מולדתו, ושם נפטר. היה נשוי ואב לשתי בנות. גיסו של המשורר ר' יוסף גרוס, חיבר ניקרולוג, שנדפס ב"השחר" (שנה ו', עמ' 708—709):

"וכקול בוכים לי הכנור והנבל
 ושירי תהלה אשר כוננת,
 בהגיגי במו, לבי יהגה אבל
 בשכבר מת, עוד טרם זקנת".

רק הקובץ "נבל וכנור" הוא בידינו.⁷⁵ "שירי תהלה" רשום אצל ו. צייטלין.⁷⁶ ב"נבל וכנור" (שיר לדוגמא: "הגות לבי", נדפס ב"חבצלת"),⁷⁷ מצויים שירים ליריים, שירי ציון, שירי תהלה, קינות וכן כחמישה תרגומים (שנושאים המשותף הוא אהבת ציון). דורנצווייג היה הראשון, בכלל משוררי טרנסילוניה, אשר השמיע רעיונות ציוניים בשיריו. התקוה שעם ישראל ישוב לארצו מובעת בשיר "הנודד מירושלים":

"עדי ירחם אל שה פזורה,
 הנדח הנפוץ בארצות נכריות,
 ישיבך ירושלים בתרועה ובשירה
 יבנה היכלך היכל תלפיות".⁷⁸

וב"ירושלים":

"תבנה ציון בעפר מתבוססת,
 המקדש על תלו בהיכל משכיות,

73 רשום אצל ו. צייטלין, Bibliotheca Hebr. Post-Mendelssohniana, Leipzig, 1891-1895, עמ' 68.

74 "נבל וכנור" (להלן: "נכ"), עמ' 1; "חבצלת", תרל"ד, גליון 32, עמ' 246—245.

75 נמצא בספריית בית המדרש לרבנים ע"ש שכטר בניו-יורק ובספרייה הציבורית של ניו-יורק, במחלקה היהודית.

76 ע"י הערה 73; מוזכר גם השיר: "אל אהרן" ע"י זליג הכהן לאוטרבך וב"ניקרולוג" שחובר ע"י גיטו.

77 תרל"ד, גליון 9, עמ' 60—61; בקורת על "נבל וכנור" ב"הכרמל החדש", שנה ב, עמ' 537.

78 "נכ", 43.

נס לעמים שלם כדגל מתנוססת
וישראל יבאו ברנה וקוממיות" (80)

אהרון דורנצווייג מברך את הירחון "המגיד" לרגל שנת החמש עשרה להופעתו.
וכן את ה"חבצלת" (80)

שיריו הלייריים: "היונה", "עת הזמיר". המשורר רואה לנכון לחבר שיר
"תשועת עולמים", לרגל הנתן שויון זכויות לעם ישראל "בחודש דעצעמבער אחד
ועשרים בו משנת 1867" (81) ב"אזכרת נפש" ו"תאניה ואניה" הוא מבכה את מות
אביו וב"נחמת אח לצרה" מנחם "ידיד יקר" במות עליו אביו (82) הוא קיבל את
פני מונטיפיורי בשיר תהלה בחזרו מביקורו בפטרסבורג ובבוקרשט, מקום שם
פעל למען אחיו היהודיים (83)

הספר "נבל וכנור" נדפס — לצערינו הרב — עם טעויות דפוס רבות (התקונים
בעמ' IV—VIII). שני סופרים מברכים אותו לרגל הופעת הקובץ "נבל וכנור",
והם: זליג הכהן לאויטרבך מדרוהוביק, מעודד את המשורר הצעיר בשיר "אל
אהרן"; ואברהם בער הכהן גוטלובר מז'יטומיר, הכותב, בין היתר (בשיר: "שיר
למעלות"), שאל ישית לבו לבקורת כי "יבער הגלגל והסנה איננו אכל" (84) (הכוונה
לבקורת החריפה שהופיעה ב"המגיד").

מלבד שירים, כתב דורנצווייג גם ספורים. "המחול ומות", נדפס ב"חבצלת"
בהמשכים (85) כאלו הרגיש במותו הקרוב, רעיון המות מובע ביצירה זו שנכתבה
כשנה וחצי לפני הסתלקותו מן החיים.

על אף הטלטולים ולמרות מחלתו הצליח, במשך עשר שנים, להעשיר את
התרבות העברית ע"י שני קובצי שיריו הנ"ל וע"י יצירותיו הספרותיות, הפזרות
בירחונים עבריים בני זמנו.

שלמה אהרנקרניץ

הוא השלישי בחבורה שעזב את פולין וחיפש אפשרות להורות תורה ולשון
עברית לבני ישראל בטרנסילוניה. גם הוא, כקורלנדר, מוסר פרטי חייו בפתח
דבר לספרו "צורר פרחים מהגיוני אדם" (בראדי, 1878, 8°, ז—1, VIII, 50—עמ') (86)
נולד בשנת 1853. ילדות קשה היתה לו. הוריו נתגרשו בהיותו בן שנה (87) למד
בבית ספר ממשלתי ואביו למדו לשון הקודש. בגיל שבע עשרה החל לעסוק

(79) "ירושלים", "חבצלת", תרל"ב, גליון 45, עמ' 358.

(80) "נב", 74—76; "חבצלת", תרל"ג, גליון 1, עמ' 1—2.

(81) "נב", 29—33.

(82) שם, 29—33; גם ב"כוכבי יצחק", לד, עמ' 64—67.

(83) "נב", 66—73.

(84) "והסנה" רמז לשמו של המשורר "דורנצווייג". שני השירים מודפסים בהתחלת הספר
"נבל וכנור".

(85) "החבצלת", תרל"ג, גליון 1, עמ' 2—4; 12—13; גליון 3, עמ' 20—22; גליון 4, עמ'
29—28; גליון 5, עמ' 36—38; גליון 6, עמ' 44—46; גליון 7, עמ' 53—54; גליון 8, עמ' 54—55.

(86) ח. ליפה (כרך א, עמ' 88) רושם בטעות: "קרוגשטוט" כמקום ההדפסה של הספר.

(87) "צורר פרחים", עמ' VIII; "בעודני בן שנה התפרדו אבותי זה מזה... ונשלחתי אל
תוך מי מריבה... הייתי בבית אבי באין אם ובבית אמי באין אב ותמיד מנוחה ממני".

בהוראה: „ואף אמנם שבעתי מרורים, כי גם לי לא חלקה הטבע גורל יותר טוב מכל החוסים בצל כנפי הלמוד“⁸⁸)

מבין שלושת המורים-משוררים הצליח שלמה אהרנקרנץ לתת תמונה ברורה אודות מצבו של המורה היהודי בתקופתו. לימד בערים ובכפרים בפולין: „הוריתי להם דרך ילכו באור, ועל נתיבות נכוחות ולא עקלקלות הדרכתיים, הייתי להם מורה שפות החיות וגם לשפה העברית נתתי לב לאהבה ולכבדה, כי היא אם הלשונות, בצילה אנו חיים, והיא תפארת בעליה“⁸⁹.)

בגיל עשרים — עשרים ושתים, לערך, עזב את ארץ מולדתו ושם פעמיו לטרנסילוניה „ופתאום קול שמעתי ממחנה העברים בויעבענברגען לאמר: קראנ-שטאדט, צא והיה שמה מורה שפת עבר... ובחתי בזה לבוא הנה“⁹⁰.)

בקראנשטאדט, כפי הנראה, היתה קהלה די גדולה, דומה לזו שבפוגאראש ובקולוויזואר ובה החל אהרנקרנץ להפיץ בהתלהבות תורה ברבים, אולם לא שבע נחת מן המצב התרבותי במקום. „בי (= בני ישראל) שובב ילכו, לא ידעו מקור מחצבתם באשר הם יהודים, ולדאבון כל אוהב עמו ושפתו אין איש ישים לבו אל העבריה“^{91*}) אולם המשורר לא אמר גואש, פנה אליהם מעל דפי העתון „זיעבענברגישיער איזראעליט“, אשר יצא לאור באותה שנה (1877), פירסם בו מאמרים ביידיש ובעברית וכנראה גם שירים. על כל זה הוא מספר בהקדמה לספרו ומציין בין היתר: „חברתי איזה שירים כפי חלש תבונתי, ותהי ראשית מלאכתי לתאר תמונת „מורה שפת עבר“ ואח"כ עוד אחדים הנקובים בשמותם במחברתי — ובראותי, כי צפצוף זכוב קטן כמוני מצא חן בעיני אנשים אשר לא טחו עינם מראות, נערתתי לדבריהם, להוציא גם יתר הגיוני חוצה“⁹².)

הקובץ „צורר פרחים“ מכיל פרי עטו של המשורר במשך שש-שבע שנים: משנת 1870 עד שנת 1877. המשורר הוציא לאור קובץ נוסף: „משכיות לבב“ (תכיל מכתמים ומכתבים שונים אשר חברתי ותרגמתי וכו') לאוהבי שפת עבר שי אותם הובלתי“⁹³, באנהארד (?), תרנ"ה)⁹⁴, אולם לדאבוננו טרם הצלחנו להשיגו ולעמוד על תוכנו וטיבו.

הקובץ „צורר פרחים“ מעיד על כשרון. בו השקפת עולמו ואהבתו העזה של המשורר אל השפה העברית. הקובץ הוקדש לבארון שמעון זואלף פאן ראטשילד („לכבוד הגבר הנעלה, חונן ונותן, אוהב עמו ושפתו“). הספר מחולק לשני חלקים. בחלק הראשון (I—X, 26 עמ') נמצאים (מלבד „ראשית דבר“) שירים מקוריים ותרגומים (מגרמנית) ובחלק השני (23 עמודים) מודפסים מאמרים, מכתבים (גם מכתבי המלצה) ומכתמים קצרים (תרגומים מצרפתית?). נוסף לכך פרסם בספרו גם משיריו של ידידו המורה צבי ברגר, אשר כתב „שיר לכבוד המחבר...“⁹⁵.)

88 שם, ix.

89 שם.

90 שם.

90* שם.

91 שם, x.

92 ע"י ה. ליפה, כרך ג, עמ' 94 (בשנת 1895 נמצא עהרנקרנץ בעיר שפשיסנטג'ורג

(= Sepsiszentgyörgy שבטרנסילוניה), אצל פרידברג; „גוניאהאד“, וצ"ל: בונהאד (= Bonyhád).

93 „צורר פרחים“, עמ' vi—vii; יתר השירים של צבי ברגר מודפסים בעמ' 24—25 („האדם

השירים המקוריים מגוונים הם. יש בהם שירים ליריים («צפור נודדת»⁹⁴) ופיוטים המטפלים בשאלות הזמן, כמו: «עת חדשה», בו תוהה המשורר על הפרוד ביהדות הונגריה, ושואל:

„האם לא יותר טוב לבת יהודה
להיות עם אחד שומרי דתיהם
מהיות כעקרה נעזבה ברורה
אין להם נחלה בתוך אחיהם?

— — — — —

הלא עצב לאב, אם בניו יתגרו.
אבינו יוצרנו יאיר אור פנים
וברכה ישלח אם יחד יתחברו
וישמת, בהצמד לב בנים אל בנים»⁹⁵.

בשיר מיוחד («דבר ליהודים בקראנשטאדט») פונה המשורר אל יהודי קראנשטאדט ומורה אותם כי עליהם לשמור תורתנו ולכבד את «שפתנו הנעימה»⁹⁶ השיר «מורה שפת עבר» הינו קריאה נהדרת אל בני ישראל לתמוך במורה העברי ובעבודתו הקשה. בחלק הראשון של השיר מתאר המשורר את חיי האיכר, הסוחר וחוצב האבנים. לדעת המשורר טובים חיהם מחייו של המורה. אחר עובר המשורר לתאור גורלו המר של המורה העברי:

„המורה להחריש איך יעצור כח
ללמדם חודש ימים וברגע שכוח — —
הונגריש או רומית ילמוד מלה במלה,
זר מוסר פורע בשעת התפילה

— — — — —

הנשמע כזאת בימי קדמונים
ואות היא לדורות האחרונים
ילד היודע לחשוב בתשבורת
בל ידע לקרא בסדר הקטורת!
איננו מאשים את כל ישראל, רק את אלה המזלזלים בהוראת לשון הקודש,
ושופכים את זעמם, דווקא, על המורה המסכן:
„ומה זה חטא המורה חטא
כי ירד עשר מעלות מטה?
יען נפשו, להורותם דרך החיים
וללמדם שפת ודת אל שמים?
חה שכרו מכל עמלו,
רעב ולחץ זה מנת גורלו.

והיוצר, „תפלה לעני”.) ואולי גם ארבעת הבתים הראשונים של השיר „חיון החולה על ערש דוי” (עמ' 8) הם שלו.
94) שם, 6—8.
95) שם, 11.
96) שם, 18.

מימינו אורך ימים בורח,
בשמאלו ריש וקלון לוקח.⁹⁷

שמחת חג הפורים מעודדת אותו לחבר שיר („שמחת פורים“ ו„מליצה לפורים“).⁹⁸
רעיונותיו ודאגותיו בשל המגיפה אשר פקדה את רוסיה ואוסטריה מובעים בשיר
„אל החולי רע“.⁹⁹

תרגומו הם משילר („ההצלחה והחכמה“).¹⁰⁰ סאפיר („לספרי“).¹⁰¹ ט. אלשקי
 („המחלה“).¹⁰² וכן מצרפתית („קני בושם, פרחים נוטפים מגן שפת צרפת“).¹⁰³
כותרת הקובץ לקוחה מאחד הבתים הללו:

„הנה! צרור פרחים
על תלמי שפת צרפת נתנה ריח
בין ערוגת בושם נקטפם
תוכם רצוף מוסר מתוך לחך“.¹⁰⁴

בשיר „תיו לזכרון“ חולק המשורר כבוד לדודו וואלף אהרנקרנץ (הנודע בשם
„וועלויל זבארנער, פאלקסדיכטער“) משורר וסופר.¹⁰⁵
קובץ שיריו „צרור פרחים“ מפיץ אור על המצב התרבותי של יהדות טרנסיל-
וניה, וההקדמה שבו — גם על המצב בפולין. אהרנקרנץ משלים את התמונה
המתוארת ביצירות חבריו.

ארבעה משוררים, שחיו ופעלו בתקופה אחת ובאזור אחד, דברו אלינו. לארבעתם
ארבע דרכים שונות של ביטוי, אולם המכנה המשותף: האדרת התורה וחיזוק
תרבותנו ושפתנו ביהדות טרנסילוניה בשלהי המאה התשע-עשרה.

97) שם, 3—4.

98) שם, 22—26.

99) שם, 12—13.

100) שם, 6.

101) שם, 14.

102) שם, 20—21. Alsci, Die Krankheit.

103) שם.

104) שם.

105) שם, עמ' v (בנימין וואלף עהרנקרנץ, חיבר את הס' „שפתי ישנה“, פרועמישל 1874 ;

„מקל גועם“ כרך אג, יאסי, 1865—1873 ; „מקל חובלים“, פרועמישל, 1869.